

Veelzijdig Rusland

Vijf momenten in de geschiedenis van de Russen

In een land met zo'n lange geschiedenis als Rusland zijn vele belangrijke gebeurtenissen aan te wijzen. De redactie van *Kleio* zette er een paar op een rij. Gebruik ze naar eigen inzicht om uw geschiedenisles te verlevendigen.

Quinten Koster, Nicole van der Steen, Bart den Uyl en Daan van Leeuwen zijn redacteurs van *Kleio*.

Who wants to live forever?

Modern Europees vanuit prehistorisch Rusland

In 1986, tijdens de Koude Oorlog, schreef de Britse rockband Queen de muziek voor de film *Highlander*. In deze film streed de Schotse Connor MacLeod tegen verschillende onsterfelijke tegenstanders, die alleen door het afhakken van hun hoofd verslagen konden worden. De belangrijkste antagonist in de film werd de 'Kurgan' genoemd. Deze onsterfelijke krijger kwam uit een gebied dat tijdens de Koude Oorlog ver achter het IJzeren Gordijn lag. En zoals vaker bij fictie, kwam de inspiratie hiervoor uit de geschiedenis. De Kurgancultuur bestond rond 4.000 v.Chr. op de steppen van Zuid-Rusland en Oekraïne en is een van de oudst bekende Russische culturen. Ze ontleent haar naam aan de bewaard gebleven grafheuvels ('kurgan' in het Russisch). De Kurgancultuur hoorde bij de nomadische veehoudende volken die al vrij snel de daar alom aanwezige paarden wisten te domesticeren. De graven waren rijkelijk voorzien van gouden voorwerpen. En waarschijnlijk was deze rijkdom eerder het resultaat van plundertochten dan van eigen arbeid. Wat dat betreft is het niet raar dat scenarioschrijvers tijdens de Koude Oorlog de inspiratie voor de ideale wrede opponent juist hier vandaan haalden.

'Deze rijkdom was waarschijnlijk eerder het resultaat van plundertochten dan van eigen arbeid'

De rijkdom van deze graven suggereert ook een goed georganiseerde cultuur. En door de paarden werd deze cultuur en taal over een groot gebied verspreid. Deze verspreiding vormt de basis voor de Kurganhypothese, waarmee de oorsprong van de Indo-Europese talen wordt gereconstrueerd. Volgens deze hypothese leeft de taal van de Kurgan nog steeds door in de moderne Slavische en Europese talen, zoals het Russisch en het Oekraïens, maar ook in het Nederlands en het Engels. Hiermee is Kurgan, in tegenstelling tot het gelijknamige karakter uit de film, inderdaad onsterfelijk gebleken. En om het verhaal van de oorsprong en de verspreiding van de Indo-Europese talen rond te maken: na de soundtrack voor de film *Highlander* gemaakt te hebben begon Queen met

de *Magic Tour*, waarbij ze op 27 juli 1986 de eerste West-Europese band was die achter het IJzeren Gordijn optrad.

Sterke vrouwen

De barmhartige Sarmaat

In de oudheid wordt voor het eerst melding gemaakt van de bevolking op het grondgebied van het huidige Rusland. De bewoners van deze Russische steppen worden de Scythen genoemd en ze trokken volgens Herodotus vanuit Azië naar Europa. Een deel van dit volk, zo schrijft Herodotus in de vijfde eeuw voor Christus, splitste zich af. Deze Sarmaten waren volgens de Grieken een opvallend volk, omdat vrouwen bij hen een belangrijke rol speelden. Daarom noemden de Grieken hen *Sarmatai Gynaikokratoumenoi*, 'bestuurd door vrouwen'. Maar zelf noemden ze zich waarschijnlijk Ariërs of Arii, wat zoveel betekent als 'edel' of 'de spirituele'. Moderne wetenschappers zijn echter van mening dat de Sarmaten geen afsplitsing waren van de Scythen, maar dat de Sarmaten de Scythen geassimileerd hebben. De Griek Polyænus (rond de tweede eeuw v.Chr.) schrijft in zijn boek *Stratagems* over een van deze prominente vrouwelijke Sarmaten.¹ Tegen het einde van de tweede eeuw voor Christus had koningin Amage haar onbekwame echtgenoot afgezet en zelf de heerschappij over haar volk op zich genomen. Omdat zij een zeer succesvol militair heerser werd, riep de bevolking van de Krim haar hulp in om de bedreigingen en intimidatie uit hun buurland te stoppen. Koningin Amage besloot barmhartig haar medemensen op de Krim te helpen en stuurde een bericht naar de prins van het buurland dat hij hiermee op moest houden. Zijn minachtende reactie was een belediging, waarop Amage direct met 120 sterke veteranen, ieder voorzien van drie paarden, verhaal ging halen. In één etmaal werd bijna 200 kilometer afgelegd. Volledig onverwacht stond ze zo met haar soldaten voor de poorten van zijn paleis. De veraste wachten werden snel uit de weg geruimd. En omdat de prinselijke lijfwachten dachten dat Agame met een veel groter leger was komen opdagen dan in werkelijkheid het geval was, gaven zij hun verzet snel op. Agame confronteerde de prins en doodde hem, zijn familie en vrienden persoonlijk.

Zijn zoon werd echter in leven gelaten. Hij mocht het rijk van zijn vader besturen op voorwaarde dat hij zijn burenen op de Krim met rust zou laten.

Olga van Kiev

Regentes en heilige

In de tijd van monniken en ridders valt er in de (Russische) geschiedenis een naam op die goed bij het tijdvak past: een regentes die in de tiende eeuw regeerde over het koninkrijk van Kiev en later een belangrijke heilige werd in zowel de katholieke als de orthodoxe kerk. Volgens de overlevering kwam Olga uit een Vikinggeslacht en werd zij ergens tussen de late negende eeuw en de jaren twintig van de tiende eeuw in Pleskov (nu West-Rusland aan de grens met Estland) geboren.² Bronnen over haar geboortjaar spreken elkaar tegen.

We weten meer over haar geschiedenis vanaf het moment dat ze in het leven van kroonprins Igor I van Kiev kwam. Het koninkrijk van Kiev was in de vroege middeleeuwen een federatie van Slavische stammen, dat zich uitstreckte over Estland, Oekraïne en Rusland. Igor, inmiddels grootvorst, kwam in 945 om het leven bij een mislukte poging beschermgeld op te halen bij de naburige stam van de Drevljanen. Olga wreekte haar man door de Drevljaanse elite en diplomaten onder valse voorwendselen uit te nodigen aan het hof en hen levend te begraven. Olga regeerde een aantal jaren als regentes totdat haar zoon oud genoeg was om de monarchie voort te zetten.

Omstreeks 955 bezocht Olga Constantinopel en liet zich bekeren tot het christendom. Olga kreeg de naam Helena, naar de moeder van Constantijn de Grote. Ze probeerde tevergeefs haar zoon te overtuigen zich te laten dopen, in de hoop het geloof over de federatie te verspreiden. In haar leven probeerde ze op allerlei manieren een lans te breken voor het christendom in de regio. Uiteindelijk zou haar kleinzoon het christendom wel omarmen. Pas halverwege de zestiende eeuw werd Olga van Kiev heilig verklaard voor haar daden voor het christendom in de vroege Russische middeleeuwen.

De Slag bij Poltava

Keerpunt in de Grote Noordse Oorlog

Poetin mag zich naar verluidt graag vergelijken met Peter de Grote, die dit jaar 350 jaar geleden geboren werd. Niet vanwege diens imposante postuur (Peter was 2,05 m. lang), dat moge duidelijk zijn, maar omdat Peter in zijn veroveringsdrift 'alleen gebied terugpakte dat tot het Russische Rijk behoorde'. Bekend is ook Poetins wens om het Russische Rijk te herstellen in zijn negentiende-eeuwse omvang. Je kunt je voorstellen dat in Poetins Rusland weer schoolplaten van Peters wapenfeiten aan de muren van de klaslokalen hangen. Maar snijdt zo'n vergelijking ook hout? Poetin doelde op de Grote Noordse Oorlog, een strijd tussen Zweden en Rusland (met zijn bondgenoten), die 21 jaar duurde. Zweden was destijds veel groter dan nu: het omvatte sinds de zeventiende eeuw ook Finland, de huidige Baltische staten en delen van het huidige Rusland en Duitsland. Rusland was daardoor afgesloten van de Oostzee, wat de Russische buitenlandse handel ernstig belemmerde. In 1700 besloot Peter met zijn bondgenoten (Denemarken en Polen-Litouwen) de nieuwe Zweedse koning Karel XII terug te drijven, wat eerder stukliep op Karels uitstekende militaire inzicht en goedgepaste leger. Het lukte Peter daarna wel om de monding van de Neva te veroveren, waar hij in 1703 Sint-Petersburg stichtte. Het jaar daarop nam hij Ingermanland, Estland en Lijfland in. Karel XII liet het ►

Boven: Schilderij van de Slag bij Poltava in 1709. Gemaakt door Louis Caravaque tussen 1717 en 1718. Bron: Hermitage. Links: Standbeeld van Olga van Kiev in de Oekraïense hoofdstad.

¹ Polyanius, *Strategems*, boek 8, sectie 56, via www.attalus.org/translate/polyanius8B.html.

² Zie voor de invloeden van de Vikingen het artikel van Luit van der Tuuk op bladzijde 4 in deze *Kleio*.

Lenin proclameert de macht van de Sovjet in het Smolny Paleis, Petrograd 1917. Kopie uit 1952 door Vladimir Serov, die ook het originele werk schilderde.

er niet bij zitten en vatte het plan op Moskou te veroveren. Maar voor het zover kwam werd hij op 8 juli 1709 door de Russen verslagen bij Poltava, in het huidige Oekraïne. Dat was het keerpunt in de oorlog. Peter verjoeg de Zweden in de jaren daarop uit het gehele Oostzeegebied en had tot 1721 zelfs Finland in handen.

Dat de Slag bij Poltava voor Zweden rampzalig verliep, kwam in de eerste plaats door een gebrek aan manschappen, sturing en overzicht in het Zweedse leger. Karel was gewond geraakt aan zijn voet en moest vanaf zijn brancard toezien hoe zijn officieren geen idee hadden van de locaties van de verschillende regimenten. De getalsmatig en tactisch sterkere Russen hadden in de nacht loopgraven gegraven en versterkingen gebouwd, waar de Zweedse troepen niet doorheen kwamen. Ze werden massaal afgeslacht. Oekraïne is wel degelijk Russisch gebied geweest, maar gezien de afloop van de beroemde slag lijkt Poetins bewondering voor Peter de Grote vooral te stelen op *wishful thinking*.

Lenin proclameert de macht

Een beeld van de Russische Revolutie

Het schilderij van Vladimir Serov 'Lenin proclameert de macht van de Sovjet in het Smolny Paleis, Petrograd 1917' is wereldberoemd. Kopieën van het schilderij zijn in de loop der jaren gedrukt op allerlei prullaria, van posters tot postzegels. Serov schilderde het origineel (het is ongeveer anderhalve meter hoog) in 1947. Vladimir Lenin staat op een verhoogd podium in de balzaal van

het Smolny-instituut, een voormalige meisjes-school, waar de bolsjewieken hun hoofdkwartier hadden gevestigd in de aanloop naar de machts-overname tijdens de Oktoberrevolutie. Het werk is een typisch voorbeeld van socialistisch realisme, waarbij een geïdealiseerde situatie met communistische waarden wordt uitgebeeld. Serov wil de band tussen het bolsjewistische leiderschap met de normale bevolking onderstrepen. De menigte is in vervoering van Lenins speech, sommigen juichen hem toe. De toehoorders bestaan uit normale mensen. We zien onder anderen een vrouw, een veteraan, een zeeman en een boer. Bovendien is een perspectief gekozen waarbij het lijkt alsof de kijker tussen de menigte staat. De Oktoberrevolutie wordt zo verbeeld als een volksbeweging, en niet als de staatsgreep van een fanatieke minderheid, wat het in feite was.

Ondanks dat het om een gemythologiseerd beeld gaat, is het schilderij toch goed bruikbaar in de les. De Oktoberrevolutie had een enorme invloed op de wereldgeschiedenis, en haar gevolgen domineerden het verloop van de twintigste eeuw. Het schilderij laat ook goed zien hoe de Sovjet-Unie haar eigen ontstaansgeschiedenis graag zag: als een overwinning van de arbeidersklasse samen met het populaire leiderschap van de partij. Dat zelfbeeld moest later wel worden aangepast aan nieuwe opvattingen. Met de komst van Chroesjtsjov en de destalinisatie moest Serov zijn werk aanpassen. Jozef Stalin, die op het originele werk gebroederlijk naast Lenin stond, is in latere versies vervangen door arbeiders. ■